

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

BATI TRAKYALI ÂLİM AHMET DAVUDOĞLU'NUN SELAMET YOLLARI ADLI ESERİNDE BAZI FIKHÎ TERCİHLERİ

A WESTERN THRACIAN SCHOLAR: DAVUDOĞLU'S FIQH PREFERENCES IN THE
CONTEXT OF HIS WORK NAMED SELAMET YOLLARI

Muhammed Hüsnü ÇİFTÇİ

Dr. Öğr. Görevlisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, 0537 483 37 30, husnuc_@hotmail.com
Orcid Id: 0000-0001-7877-2113

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28 Ekim 2019 / 28 October 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 21 Ocak 2020 / 21 January 2020

Yayın Tarihi / Published: 22 Ocak 2020 / 22 January 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak - Bahar / January – Bahar 2020

Cilt / Volume:6 Sayı / Issue: 1 Sayfa / Pages: 191-203

Öz

Bu makalede Batı Trakyalı bir âlim olan Ahmet Davudoğlu'nun *Selâmet Yolları* isimli eserindeki fikhî tercihleri değerlendirilmiştir. *Selâmet Yolları* isimli bu eser, muhaddis İbn Hacer el-Askalânî adlı âlimin ahkâmla ilgili hadislerle dair kaleme aldığı *Bûlûgu'l-merâm min edilleti'l-ahkâm* isimli eserinin Türkçe tercümesi ve izahıdır. Makalede öncelikle müellif Ahmet Davudoğlu ve eserinin kısa bir tanıtımı yapıldı. İbn Hacer ve bu esere şerh yazan şârih San'ânî'nin farklı mezheplere müntesip birer âlim olmalarına karşın Ahmet Davudoğlu, Hanefî bir geleneğe sahip bir mütercimdir. Fakat Davudoğlu'nun bazı fikhî konularda bağlı olduğu mezhep görüşünden farklı düşündüğü görülmektedir. Özellikle “Kâmette Bazı Lafızların Tek veya Çift Okunması”, “Rükûa Giderken ve Rükûdan Doğrulurken Ellerin Kaldırılması (Ref'u'l-yedeyn)”, “Yağmur Duası (İstiskâ) Namazı” gibi selef ve halef ulemanın ihtilaf ettiği kadim fikhî meseleler hususunda nasıl bir tercihte bulunduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Davudoğlu, Selâmet Yolları, Fıkıh, Hadis, Tercih.

Abstract

In this article, Western Thracian scholar Ahmet Davudoğlu's book named *Selâmet Yolları* is evaluated in the context of fiqh (Islamic jurisprudence) preferences. It is the translation and commentary of *Bulugh al-Maram min Adillat al-Ahkam*, written by Ibn Hajar al-Askalânî on the hadiths of ahkâm. In the article firstly Ahmet Davudoğlu and his work was explained briefly. Although Ibn Hajar al-Askalani, and explorer San'ânî are scholars of different sects, Ahmet Davudoğlu is a translator has a Hanafî tradition. However, Davudoğlu seem to think differently from the sectarian view to which he is bound in some fiqh issues. Especially “Single or Double Reading of Some Words in Kamet”, “Reasing of hands while going bowing and straightening up from bowing in the prayer”, “Prayers for rain” as the predecessor and successor ulema disputes on the issue of how to make choices about the ancient fiqh issues have been tried to determine.

Keywords: Ahmet Davudoğlu, Selâmet Yolları, Fiqh, Hadith, Choice.

Giriş

Ahmet Davudoğlu, 1912 yılında Kuzey Bulgaristan'ın tarihî bir şehri olan Şumnu'nun Kalaycıköy'ünde dünyaya geldi. İlkokul ve rüştiyeden sonra başladığı Medresetü'n-nüvvâb'ın¹ lise kısmından 1933'te yüksek kısmından ise 1936'da mezun oldu.² Uzmanlık için okul vasıtasıyla Mısır'a giden Ahmet Davudoğlu, Ezher Üniversitesi (Câmi'atü'l-Ezher) İlahiyat Fakültesi'ni (Külliyetü's-şerîa) başarıyla tamamlamış, aynı dönemde Mısır'da bulunan Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi ve Muhammed Zahid Kevserî gibi mümtaz şahsiyetlerden de istifade ederek ülkesine dönmüştür.(1942)³ Öncelikle mezun olduğu Medresetü'n-nüvvâb'da göreve başladı. Lise ve yüksek okul kısımlarında iki sene kadar hocalık yaptıktan sonra aynı medreseye müdür tayin edilmiştir.(1944)⁴ Fakat Şumnu komünist idaresinin baskılarına karşı verdiği İslâmî mücadeleden dolayı Türkiye Cumhuriyeti için istihbarat toplayan bir örgüt kurduğu iddiasıyla tevkif edilerek Sofya'da bulunan askerî bir mahkemeye gönderilmiştir.(1945) Ağır işkenceler ve baskılar altında bir süre hapis yattıktan sonra tekrar eski görevine iade edilse de ömür boyu hapis tehditleri üzerine bin bir güçlkle elde ettiği bir pasaportla ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç etti.(1949)⁵

Davudoğlu önce Adapazarı'na daha sonra da Ankara ve Bursa'da imamlık, gezici vaizlik ve müftülük görevlerine atandı.(1951)⁶ Takip eden yıllarda İstanbul'da Fâtih Kütüphanesi memurluğuna (1953), daha sonra da Süleymaniye Kütüphanesi'ne tayin edildi.(1956) Buradaki görevi esnasında bir taraftan da İstanbul (Fatih) İmam-Hatip Lisesi'nde meslek derslerine girdi. Daha sonra yeni eğitime başlayan İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nün öğretim kadrosuna girdi.(1959) Arap dili ve edebiyatı derslerini okuttuğu enstitüde bir ara müdürlük yaptı.(1963-1964) Konya'da laiklikle ilgili yaptığı bir konuşması sebebiyle (1966), ağır ceza mahkemesince yargılandı ve kendisine bir yıl ağır hapis ve Kırşehir'e sürgün cezası verildi.(1968)⁷ Emeklilik hakları zayi olmamak kaydıyla memuriyetle ilişkisi kesildi.(1971) özellikle tercüme eserleriyle Türkiye'deki ilmi çalışmaların neşvünema bulmasına pek çok katkıda bulunan, son dönemin mümtaz âlimlerinden Ahmet Davudoğlu hoca, kendisine verilen hapis ve sürgün cezasını tamamlayarak İstanbul'a dönmüş ve telif, tercüme ve tedris faaliyetlerine evinde devam etmiştir. 7 Nisan 1983'de rahmet-i Rahmâna kavuşan Ahmed Davudoğlu, İstanbul Eyüp Kabristanlığı'na defnedilmiştir.⁸

¹ Kurumla ilgili geniş bilgi için bkn. Hatiboğlu, İbrahim, "Medresetü'n-Nüvvâb", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28: 344-346

² Cambazov, İsmail, *Medresetü'n-Nüvvâb: Anılar-Belgeler* (Sofya: Ahmed Davudoğlu Dostluk ve Kardeşlik Vakfı, 2005), 35.

³ Cambazov, İsmail, *Medresetü'n-Nüvvâb*, 145.

⁴ Keskiöğlu, Osman, *Bulgaristan'da Türkler* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1985), 96.

⁵ Davudoğlu, Ahmet, *Ölüm Daba Güzeldi* (İstanbul: Mihrab Yayınları, 1970), 170; İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Bulgaristan'da Türk-İslam Eğitim ve Kültür Müesseseleri ve Medresetü'n-Nüvvâb* (İstanbul: İSAR, 1993), 36.

⁶ Topaloğlu, Aydın, *Nüvvâb Okulu'nun ve Mensuplarından Ahmed Hasan Davudoğlu'nun Bulgaristan'daki İslâm Kültürüne Katkıları*, Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyum Tebliğleri (Sofya, 21-23 Nisan 2000), 314.

⁷ Davudoğlu, *Ölüm Daba Güzeldi*, 3.

⁸ Nihat Engin, "Ahmet Davudoğlu", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 52-53.

1. Eserin Tanıtımı

Ahmet Davudoğlu'nun *Selâmet Yolları* kitabı, İbn Hacer'in (v. 852/1449), yaşı henüz on üçünde olan oğlu Bedreddin Muhammed'in kolaylıkla ezberleyebilmesi için kaleme aldığı *Bülûgu'l-merâm* isimli eserin tercüme ve şerhidir. Davudoğlu'nun bu eseri 1965-1967 yılları arasında Sönmez Neşriyat tarafından dört cilt halinde basılmıştır. Yayınevinin önsözünden hemen sonra mütercim⁹ dokuz sayfalık bir mukaddimesi yer almaktadır. Eserin büyük bir çoğunluğu Muhammed b. İsmail es-San'ânî'nin (v. 1182/1768) *Bülûgu'l-merâm* üzerine yazdığı *Sübü'lü's-selâm* şerhinin tercümesidir. es-San'ânî bu çalışmasını *el-Bedrî't-tamâm* adlı eserden kısaltmış daha sonra da bazı ilaveler yaparak telif etmiştir.

Davudoğlu, mukaddimenin ikinci sayfasından itibaren din düşmanları tarafından Müslümanlar arasında “dinde ıslahat” modasının yaygınlaştırılmaya çalışıldığını, baş sorumlularının da Cemaleddin Efgânî (1838-1897), Mısırlı talebesi Muhammed Abduh (1849-1905) ve Abduh'un ateşli talebesi dönemin Ezher şeyhi Muhammed Mustafa el-Merâgî (v. 1883/1952) olduğunu belirtmektedir. Özellikle Abduh'un Mısır'da masonluk localarının kurulması ve dinde reform hareketi konusunda masonlarla işbirliği içinde olduğunu söyler.¹⁰

Üstad Davudoğlu, el-Merâgî'nin “Ben Ezher'de birçok müctehitler görüyorum ki taklit kendilerine haramdır.” sözünü pek çok yerde tekrar ettiğini, bununla beraber dönemin bazı âlimlerinin el-Merâgî'ye cevaplar verdiğini, ahir ömründe bu zatın sapkın görüşlerinden döndüğünü haber vermektedir.¹¹ Mütercim Davudoğlu, bu şerhini dinde reform salgınının önüne geçmek üzere kaleme aldığını şu sözlerle ifade etmektedir: “Din çömlekçi çamuru değildir efendiler! Öyle olsaydı ondan istediğimiz gibi çanak, çömlek, vazo, heykel yapardınız. Fakat o ilahi bir vaz'dır. Hele esasa ait kısımlar yalnız bizim dinimizde değil semavi dinlerin hiç birinde değişmemiştir... Elhasıl din neşvünema bulmakla değil, ancak çelik gibi donuk durmakla ilahi vasfını muhafaza etmiş ve edecektir... Kaş yapmaya çalışırken göz çıkaran bu adamlar, iyi yapıyoruz zan ve iddiasıyla mübarek dine ve mübarek Müslümanlara en büyük darbe-i hakaret ve zilleti indiriyorlardı. Din-i mübînî yar ve ağyara karşı oyuncak haline getirmişlerdi...”¹²

2. Tercümede Takip Edilen Metod

Ahmet Davudoğlu'nun kaleme aldığı *Selâmet Yolları* isimli tercüme ve şerhinde yer verdiği fikhî yorum ve açıklamalar incelendiğinde, bunların nasıl bir yöntemle ele alındığına dair şu tespitleri yapmak mümkündür.

• Mütercim Ahmet Davudoğlu, mezkûr şerhinin pek çoğunu Emîr es-San'ânî'nin kaleme aldığı *Sübü'lü's-selâm şerhu Bülûgu'l-merâm* adlı eserden özetleyerek yazmıştır. On yedi kitâb, doksan altı bâb ve 1356 hadisten oluşan eser, *tahâret, salât, cenâiz, libâs, zekât, sıyâm, hac,*

⁹ Davudoğlu'nun bu çalışması her ne kadar bir telif olarak görülse de eserin başında kendisinin de ifade ettiği gibi ihtisar yapılarak yazılmış bir tercümedir. Bu sebeple her iki yönüne de işaret etme maksadıyla kendisine müellif veya mütercim vasfını kullanmayı uygun gördük.

¹⁰ Davudoğlu, Ahmet, *Selâmet Yolları* (Mukaddime) 1: B-F.

¹¹ Davudoğlu, *Selâmet Yolları* (Mukaddime), 1: E.

¹² Davudoğlu, *Selâmet Yolları* (Mukaddime), 1: B-G.

büyük, nikâh, talâk, cinâyât, hudûd, cihad, et'ime, eyman ve'n-nüzûr, kazâ, itk, câmi' gibi konu başlıklarından oluşmaktadır. Bu son bölümde ise edep, zühd, takva, güzel ahlâk, zikir ve duanın fazileti gibi farklı konuları bir araya toplayan hadisler yer almaktadır.

• Eserin farklı nüshalarında neşredenlerin bazı farklı rivayetleri ayrı bir hadis gibi değerlendirmeleri neticesinde, bu rakam 1356-1596 arası değişmektedir.¹³ Müellif eserinde her hadis metninin altında tercümesini vermiştir. Buna ilaveten *Bülûgu'l-merâm* üzerine yazılmış iki şerhten bazen *Sübülli's-selam* bazen de *Fethü'l-'allâm*'dan nakillerde bulunur ve bunları tercümede metin kısmından satır başlarıyla ayırır.¹⁴

• Davudoğlu birinci şerhi, içinde ehl-i sünnete aykırı görüşler bulunduğundan dolayı, ikinci şerhi ise kendisinin ihtiyacını karşılamadığı için olduğu gibi tercüme etmemiştir.¹⁵ Hadislerin baş tarafında sadece sahabeden olan râvî adı zikredilmekte, nihayetinde de bulunduğu kaynak belirtilmektedir. Bu kısımda “revâhü's-seb'a” ifadesiyle hadisi rivayet eden yedi kişiyi (Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce) kasteder. “es-Sitte” sözüyle Ahmed b. Hanbel'i bu sayının dışında bırakır. “Revâhü'l-hamse” (رواه الخمسة) dediği zaman Buhârî ile Müslim bu yedi kişinin dışında kalır. Bunu bazan “el-erbaa ve Ahmed” şeklinde ifade eder. “el-Erbaa” sözüyle Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce'yi, “es-selâse” ile Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'yi “müttefekun aleyh” ifadesiyle de Buhârî ile Müslim'i kast etmektedir. Bunların dışındakileri muhaddisleri ise isimleriyle zikreder. Davudoğlu bunun yanı sıra her bir hadisin sıhhat derecesini tenkit ederek güvenilirlik derecesini ortaya koymaya çalışır. Mütercimim özellikle kendi döneminde yeni yeni kullanılan *etki, bitki* ve *bakım* gibi kelimeleri kullanmaktan kaçındığı görülmektedir.¹⁶

• Ahmet Davudoğlu mukaddimeden sonra -yedi sayfa kadar- İbn Hacer ve Emîr San'ânî'nin hal tercümesini ve eserlerini zikrettikten sonra kendisinin müracaat ettiği on kaynağın künyesini aktarır.¹⁷

• Mütercim “Kitaba Giriş” adlı kısma kadar -yaklaşık on iki sayfalık- bölümde usûl-i fıkıh ıstılahları, fıkıh usûlü açısından her hangi bir âyetin tahlili, hadis terminolojisi, hadislerdeki ravi sayısı ile senedin muttasıl ve munkatı', rivayetin sıhhatli olup olmamasına göre hadislerin taksimi gibi hadis usulüne dair konulara yer vermektedir.¹⁸

• Hanefî mezhebine müntesip bir âlim olan Davudoğlu, eserinde sadece dört mezhebin fetvalarını nakletmekle yetinmektedir. Mesela müellif San'ânî, Taharet Kitab'ında yer alan sular bahsinde Şâfiî, Hanefî ve Hâdeviyye (Zeydiyye) mezheplerine ait görüşleri naklederken Davudoğlu'nun sadece Şâfiî ve Hanefî görüşünü zikretmekle iktifa ettiği görülmektedir.

¹³ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 4: 462.

¹⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları* (Mukaddime), 1: H.

¹⁵ Davudoğlu, *Selâmet Yolları* (Mukaddime), 1: H.

¹⁶ Davudoğlu, *Selâmet Yolları* (Mukaddime), 1: H.

¹⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları* (Mukaddime), 1: İ-O.

¹⁸ Davudoğlu, *Selâmet Yolları* (Mukaddime), 1: Ö-Z.

• Davudoğlu, başarılı bir tercüme ortaya koymakla birlikte nadir de olsa bazı yerlerde ifade sıkıntılarına rastlanmaktadır. Mesela “*Su muhakkak temizleyicidir, onu hiçbir şey pisletemez.*”¹⁹ mealindeki hadisi “*Su muhakkak temizdir. Onu hiçbir şey pislemez.*” şeklinde eksik tercüme ettiği görülmektedir. Zira طَهُور kelimesi ismi failin mübalağa sığası olup, “temizleyici” manasında tercüme edilmesi gerekirken “temiz” diye tercüme edilmiştir. Kitabın ilk hadisinde de aynı kelime benzer şekilde tercüme edilmiştir. Yine Şafî Mezhebi’ndeki çok su hükmündeki kulleteyn miktarını 500 rıtl: 200 litre olarak belirtmesine rağmen Hanefî kaynaklarında zikredilen عَشْرٌ فِي عَشْرٍ şeklindeki ifadeyi “arşın/zira” cinsinden 50 metre karelik alan olarak tercüme etmesi gerekirken “metre kare” cinsinden anlamış ve 100 metre kare şeklinde hatalı olarak tercüme etmiştir. Yine ref’u’l-yedeyn meselesinde Davudoğlu, “Bu rivayet İbn Ömer’in oğulları Nâfi’ ile Sâlim’in rivayetine muarızdır.” şeklindeki ifadesinde İbn Ömer’in azatlı kölesini, oğlu olarak tanıttığı görülmektedir.²⁰

3. Fıkhi Tercihleri

Ahmed Davudoğlu, Hanefî Mezhebine müntesip olması hasebiyle çoğunlukla mezhebinin görüşünü benimsemektedir. Fakat bazı fikhî meselelerde mezhep görüşünün dışında diğer üç mezhebin görüşüne meylettiği anlaşılmaktadır. Çalışmamızda musannifin bu tercih ettiği yerler verilirken öncelikle konuyla ilgili kısa bir bilgi verilecek, ardından mezhep âlimlerinin yaklaşımları, daha sonra da müellifin hangi konuda neyi tercih ettiği kendi cümleleriyle ifade edilmeye çalışılacaktır.

3.1. Kamette Bazı Lafızların Tek veya Çift Okunması

İslâm Dininin alamet-i farikası olarak bilinen Ezân-ı Muhammedî’de bazı lafızların ikişer kez okunması hususunda fakihler hemfikir olmakla birlikte²¹ aynı lafızların, kamette tek veya çift okunması hususunda ihtilâf etmişlerdir.²²

Ebü Hanîfe, Süfyân es-Sevrî, İbn Mübârek ve Kûfeliler kâmette okunan lafızların da ezandaki gibi mükerrer okunması gerektiğini söylerken,²³ Ömer b. Abdülazîz, Saîd b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Hasan-ı Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Makhûl, Zührî, Evzâr,

¹⁹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 34; Tirmizî, “Tahâret”, 49; Nesâî, “Tahâret”, 1; Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 11. الماء طَهُورٌ لَا يَنْجِسُهُ شَيْءٌ

²⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1: 313.

²¹ Aynî, Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ, *Umdetü’l-kârî şerhu Sabîhi’l-Buhârî*, (Kahire: İdâretü’t-tibâ’ati’l-müniriyye, ts.), 2: 9.

²² İbnü’d-Dehhân, Ebû Şücâ’ Fahreddîn Muhammed b. Ali b. Şuayb, *Takvîmü’n-naẓar fî mesâilî hilâfîyye ẓâi’a fî nübeẓi mezhebiyye en-nâfi’a*, thk. Eymen Nasreddîn el-Ezherî, (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, 1421), 1, 107.

²³ İbn Battal, Ebü’l-Hasen Ali Halef b. Abdülmelik, *Şerhu Sabîhi’l-Buhârî*, göz. geç. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm (Riyad: Mektebetü’r-rüşd, 2000), 2: 232; Mübârekfûrî, Ebü’l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdürrahîm, *Tuhfetü’l-abvezî* (Kahire: Dâru’l-hadis, 2001), 1: 432; Ali el-Kârî, Ebü’l-Hasen Nuruddîn Ali b. Sultan Muhammed, *Fethü’l-bâbi’l-înâye bi şerhi’n-Nukâye* nşr. Muhammed Nizâr Temîm, Heysem Nizâr Temîm, (Beyrut: Dâru’l-Erkam, 1997), 1: 205.

Mâlik,²⁴ Şâfiî,²⁵ Ahmed b. Hanbel²⁶ ve Hicaz ehli ezanda okunan lafızların mükerrer, kamette ise bir kez okunacağı görüşündedir.²⁷

Hanefîler, sahabeden Abdullah b. Zeyd'in rüyada ezân-ı şerifi görmüş olması ve Hz. Peygamber'e haber vermesi, bunun üzerine de Hz. Peygamber'in ona hitaben: 'git onu Bilâl'e öğret.' dediği bunun üzerine de Hz. Bilâl'in bu lafızları hem ezanda hem de kamette çifter çifter okuduğu şeklindeki benzer rivayetleri esas almaktadırlar.²⁸

Âlimlerin çoğunluğu ise "Bilâl ezân lafızlarını ikişer, kameti ise teker teker söylemekle emrolundu."²⁹ şeklindeki rivayetleri esas alarak kametin tek lafızlarla söylenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Mütercim Davudoğlu'nun, kametin tek lafızlarla okunması hususunda söylediği "Bu delillerin her biri birer hadistir. Ulemâ-yı kiram olanca ilmi kudretlerini bu mübarek hadisler üzerinde teksif ederek birer neticeye varmışlardır. Ve bittesadîf netice İbn Mehdî'nin dediği gibi ayrı ayrı sünnetler şeklinde tecelli etmiştir. Yani bugün ezânı ve ikameti çift lafızlarla okuyan mezhepler de vardır; tek lafızlarla okuyanlar da. Ortada meselenin sürüncemede kalmış bir tarafı yoktur ki şaşmaya mahal olsun."³⁰ şeklindeki ifadesi, onun Hanefîler ile cumhurun her ikisini de makbul gördüğü izlenimini vermektedir.

3.2. Rükûa Eğilirken ve Rükûdan Kalkarken Ellerin Kaldırılması (Ref'u'l-yedeyn)

Fakihler iftitah tekbiri sırasında ellerin kaldırılmasının sünnet olduğu hususunda hem fikir olurken³¹ rükûa giderken ve rükûdan kalkarken söylenen tekbir lafızlarıyla birlikte ellerin kaldırılıp (ref'u'l-yedeyn) kaldırılmayacağı konusunda farklı düşünmüşlerdir.

Cumhur ulema konuyla ilgili olarak İbn Ömer'in rivayet ettiği "Hz. Peygamber namaz kalmaya başladığında tekbir alıp ellerini omuzları hizasına kaldırır. Rükû için tekbir aldığı ve başını rükûdan kaldırdığında da ellerini kaldırır."³² şeklindeki rivayetleri esas alırken Hanefîler başta olmak üzere bir kısım fukahâ, başlangıç tekbirinin dışında namazda elleri kaldırmanın sünnet olmadığını savunmaktadırlar.

²⁴ İbn Rüşd (el-Hafid), Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru's-selâm, 2006), 1: 261.

²⁵ Mâverdî, *el-Hâvî* Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Hâvî'l-kebîr Şerhu Muhtasari'l-Müçenî* thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdülmecûd, (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1414), 2: 53.

²⁶ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğnî* thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin Türkî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Kahire: Hicr li't-tubâa ve'n-neşr, 1992), 2: 60.

²⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 104; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 1: 429.

²⁸ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 134.

²⁹ Buhârî, "Ezan", 1, Müslim, "Salât", 2, 3, 5; *الإقامة*، وَيُؤَيَّرُ الْأَذَانَ وَيُؤَيَّرُ الْإِقَامَةَ، 2, 3, 5.

³⁰ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1: 213. (dipnot)

³¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1: 114; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhiddîn Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmû' şerhu'l-Mübevveb* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 3: 255.

³² Buhârî, "Sıfatü's-salât", 2; Müslim, "Salât", 24 (391); *أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى مَنُكِبَيْهِ إِذَا أَقْتَنَحَ الصَّلَاةَ، وَإِذَا كَبَّرَ لِلرُّكُوعِ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ*

Hanefiler bu konuda Ebû Yûsuf'un *el-Âsâr*'ında İbrâhim en-Nehaî'nin Ebû Hanîfe'ye hitaben söylediği *"İftitah tekbirinde ellerini kaldır, onun dışında kaldırma!"*³³ şeklindeki sözü ile benzer rivayetleri esas alırlar.

Mütercim Davudoğlu, kaynaklarda ref'û'l-yedeyn ile ilgili Hanefiler'in istidlal ettiği Mücâhid ve İbn Mes'ûd hadislerini zikrettikten sonra özellikle Mücâhid rivayetinde yer alan ravi Ebû Bekir b. Ayyâş'ın hafızasının zayıf olduğu vurgusunda bulunması, ayrıca Mücâhid rivayetinin İbn Ömer'in azatlı kölesi Nâfi ile oğlu Sâlim'in rivayetine muarız olduğunu belirtmiş olması, buna ilaveten bu iki ravinin rivayetinin müsbet, Mücâhid'in rivayetinin menfi olduğunu, dolayısıyla "müsbet, menfiye tercih edilir" kaidesini zikretmesi, son olarak da Buhârî ve hocası Ali b. Medînî'nin ref'û'l-yedeyn'nin sünnet olduğu yönündeki yorumlarını aktarması, ağırlıklı olarak bu görüşü tercih ettiği izlenimini vermektedir.³⁴

3.3. Akşam Namazının Farzından Önce İki Rekat Nafile Namaz Kılmak

Akşam namazının farzını kılmadan evvel, ezan ile kamet arasında iki rekat nafile namaz kılınıp kılınamayacağı meselesi âlimler arasında ihtilâfıdır.³⁵ Fakihlerin pek çoğu bu iki rekatın müstehap bir namaz olduğu fikrini savunurken, Hanefî Mezhebi âlimlerinin geneli nezdinde akşam ile yatsı namazı arasındaki vaktin darlığı sebebiyle akşam namazının tehir edilmesi korkusundan dolayı akşamın farzından önce nafile namaz kılmak tahrimen veya tenzihen mekruh görülmektedir.³⁶

Cumhur, konuyla ilgili olarak Abdullah b. Muğaffel el-Müzenî'nin rivayet ettiği *"Hız Peygamber (iki kez) akşam namazından önce namaz kılın, üçüncüde İnsanlar (nâs) bunu adet edinirler endişesiyle, dileylene (söylüyorum) buyurdular."*³⁷ mealindeki benzer hadislerle istidlal etmektedirler.

Hanefî Mezhebi'nde akşam namazının farzından önce kılınan bu namaz müftâ bih olan görüşe göre mekruh görülmektedir.³⁸ Onlar bu konuda *"(Hammâd dedi ki:) İbrâhim'e akşamın farzından evvel kılınan iki rekatlık (sünnet namaz) hükmünü sordum. Bunu bana yasakladı (ve) Hız Peygamber, Ebû Bekir ve Ömer'in bu namazı eda etmediklerini haber verdi."*³⁹

Müteahhir dönem Hanefiler'den Ebû'r-Recâ Necmeddîn Muhtâr b. Mahmûd ez-Zâhidî (v. 658/1260), *Kunyetü'l-fetâvâ* adlı eserinde akşam namazının ertelenmesi konusunda mütekaddim fukahânın genel olarak ifade ettiği kerâhiyet hükmünü "tahrimen mekruh"

³³ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, 21; « ارفع يدك في التكبير الأولى في افتتاح الصلاة ، ولا ترفع يدك فيما سواها »

³⁴ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 1: 313.

³⁵ Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâmet el-Ezdi, *Muhtasarü İhtilâfî'l-ulemâ* thk. Abdullâh Nezâr Ahmed (Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1416/1995), 4: 387; Mûsâ b. Ali b. Muhammed el-Emîr, *Câbir b. Abdillâh ve fikihub* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000), 1: 291.

³⁶ Çiftçi, Muhammed Hüsnü, *Hanefî Mezhebinde Buhârî Rivayetlerine Ters Düşen Hükmülerin Tablâli (Namaz Örneği)*, (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 328.

³⁷ Buhârî, "Ezân", 14, 16; Müslim, "Salâtü'l-müsâfirin", 304.

³⁸ Merğînânî, Ebû'l-Hasan Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l- mübtedî*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir, Hâfız Aşûr Hâfız (Kahire: Dâru's-selâm, 2000), 1: 100; « لَا يَنْتَقِلُ بَعْدَ الْغُرُوبِ قَبْلَ الْفَرَضِ لِمَا فِيهِ مِنْ تَأْخِيرِ الْمَغْرِبِ »

³⁹ Şeybânî, *el-Âsâr*, I, 201; « سَأَلْتُ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الصَّلَاةِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ فَتَهَانِي عَنْهَا ، وَقَالَ : إِنَّ النَّبِيَّ وَأَبَا بَكْرٍ وَعُمَرُ هُمَا لَمْ يُصَلُّوْهَا قَالَ : مُحَمَّدٌ : وَيَه تَأْخُذُ »

şeklinde anlamıştır.⁴⁰ Kuşkusuz bu da kendisinden sonra gelen bir kısım âlimlerin bu namaz hususundaki görüşlerinde etkili olmuştur. Fakat İbn Âbidîn (1252/1836), İbnü'l-Hümâm ve İbn Nüceym gibi âlimlerden naklen kısa bir zaman diliminde olmak kaydıyla akşamdan önce iki rekat nafile kılmanın mubah olacağını belirtmektedir.⁴¹

Mütercim Davudoğlu'nun bu iki rekat namazla ilgili Hanefî Mezhebi'nde müftâ bih olan mekruh hükmüne hiç değinmemiş olması, aksine hadisin şerhinde “*Hadis-i şerif akşam namazından evvel nafile kılmanın mendup olduğuna delildir... Akşam namazının farzından evvel iki rekat nafile kılmak Resûlî Ekrem'in hem kavli hem de fiili ile sübut bulmuş oluyor.*”⁴² ifadesine yer vermesi, cumhurun ve müteahhir Hanefî alimlerin görüşünü tercih ettiğini göstermektedir.

4.4. Vitir Namazının Hükümü

Hanefî fıkıh kaynaklarında Ebû Hanîfe'ye vitir namazının hükmü hususunda üç görüş isnat edilmektedir.⁴³ Isnat edilen bu görüşleri şöyle özetleyebiliriz. Birinci görüş, talebesi Hammâd b. Zeyd (v. 179/795) tariki ile gelen vitrin farz olduğuna dair görüşüdür ki İmam Züfer de bu görüşü tercih etmiştir.⁴⁴ İkinci görüş, Yûsuf b. Hâlid es-Semî'den gelen vitir namazının vâcib olduğuna dair görüştür ki Hanefî Mezhebi'nde tercih edilen de budur.⁴⁵ Üçüncü görüş ise Nûh b. Ebî Meryem el-Mervezî⁴⁶ (v. 173/789) ve Esed b. Amr'dan (v. 190/806) gelen iki farklı rivayete göre vitir namazı müekked sünnettir.⁴⁷

Ebû Hanîfe, “*Hâ. Peygamber: Muhakkak Allah Teâla (sizîn kaldığımız namaza) bir namaz (daha) ekledi.*” dedi ve vitir namazını zikretti.”⁴⁸ şeklindeki rivayetleri⁴⁹ esas almaktadır.⁵⁰

Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ise vitir namazını müekked sünnet olarak kabul etmektedirler. Fakat onlara göre bu, diğer vakit sünnet namazlarından çok daha kuvvetlidir.⁵¹

⁴⁰ Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, tsh. Muhammed Ömer (Beyrut: Dâru'l-fıkr, 1400/1980), 1: 822.

⁴¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, I, 376.

⁴² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2: 13-14.

⁴³ Ali el-Kârî, *Fethü bâbi'l-inâye*, 1: 318.

⁴⁴ Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, (İstanbul: Çağrı yay., 1982-1983), 1: 155; Ali el-Kârî bunun amelî bir farz olduğunu söyler. (*Fethü bâbi'l-inâye*, 1: 318.)

⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 1: 155.

⁴⁶ Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'ü's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâi'* thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-küttâbi'l-Arabî, 1982), 1: 270; Ali el-Kârî, zikri geçen sünnet lafzından kastedilenin ya “*sünnet tariki ile ulaşan*” yahut da “*vâcib hükmüne yakın sünnet-i müekked*” anlamında olabileceğini belirtir. (*Fethü bâbi'l-inâye*, 1: 318.)

⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 1: 155.

⁴⁸ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, 68; Şeybânî, *el-Hüce*, I, 186; *عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال ان الله زادكم صلاة*

⁴⁹ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 430.

⁵⁰ Zeylâî, konuyla ilgili Hanefîler'in en çok istidlâl ettiği *إِنَّ اللَّهَ زَادَكُمْ صَلَاةً* hadisinin sekiz tarikininin tahririni yapmakta ve bu hadislerin neredeyse tamamının râvileri sebebiyle illetli olduğunu göstermektedir (*Nasbu'r-râye*, II, 109).

⁵¹ İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dîmâşkî, *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Temvîri'l-ebâr*, (İstanbul: Kahraman yay., 1984), 2: 4.

Mütercim Davudoğlu, Hanefî Mezhebi'ndeki vitrin farz ve sünnet olduğuna dair diğer görüşler olmasına rağmen Ebu Hanife'den gelen ve mezhepte müftâ bih olan vacip görüşünü tercih ettiği hatta buna dair İbn Hümam'ın bir araştırmasını nakletmektedir.⁵²

4.5. Yağmur Duası (İstiskâ) Namazı

Âlimler, istiskâ namazının cemaatle birlikte kılınıp kılınmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluğu, istiskânın cemaatle kılınan iki rekatlık sünnet bir namaz olduğunu ileri sürerken Hanefî Mezhebi'nde farklı bir bakış açısı söz konusudur.

Ebû Hanîfe, istiskâda cemaatle kılınan her hangi bir namaz söz konusu olmadığını, bunun dua ve istiğfardan ibaret olduğunu, ancak tek olarak kılınabileceğini savunur.⁵³ O bu konuda “Ömer b. Hattâb İstiskâda bulundu. Fakat “Allah’tan bağışlanma dileyin; çünkü O çok mağfiret edendir. (Bağışlanmayı isteyin ki) size bolca yağmurunu göndersin.”⁵⁴ âyetinden fazla bir şey zikretmedi.”⁵⁵ şeklindeki rivayetle istidlal eder. Cumhur âlimlere göre ise istiskâ, cemaatle eda edilen bir namazdır. İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed de bu görüşü tercih etmektedir.⁵⁶

Mütercim Davudoğlu'nun bu hususta: “Hz. İmam'ın (Ebû Hanîfe'nin) bu istidlaline denilse denilse, şöyle denilebilir: Evet Resûlullah'ın (s.a) yağmur duasında iki rekat namaz kıldığı da sübut bulmuştur. Bazı kılmadığı da olmuştur. (O) bunu her ikisinin de caiz olduğunu göstermek için yapmıştır.”⁵⁷ şeklinde bir yorum getirmesi ve konuyla ilgili İbnü'l-Kayyim'in *el-Hedyü'n-Neveî* adlı eserinde yaptığı taksimatı aktarması cumhurun görüşünü tercih ettiğini ifade etmektedir.

200

Sonuç

Batı Trakyalı İslam âlimi Ahmed Davudoğlu, *Selâmet Yolları* isimli tercüme ve şerhiyle nisbeten kendi dönemindeki önemli bir ihtiyaca cevap vermeye çalışmıştır. Müellif eserin mukaddime kısmında kendi yetiştiği Bulgaristan'ın izlerini aktarmaya çalışırken modernite karşısındaki tavrını da ortaya koymuştur. O dönemler musannıfın bu hassasiyetini hamasetle yorumlayanlar, aradan geçen yaklaşık kırk-elli senelik zaman diliminde Sünnete hatta Kur'an'a karşı takınılan fütursuz tavırlar karşısında müellifin hassas duruşunu bugün takdir etmelidirler.

Musannıfın, eserinin girizgâh kısmında hadis usulüne dair önemli terimleri açıklaması onun bu ilme verdiği ehemmiyeti ortaya koymaktadır. Ayrıca Ahmed Davudoğlu'nun mezheplere bağlı bir rahle eğitiminden geçmiş olması ve bunu gelecek nesillere aktarma istek ve arzusu, meseleleri sadece dört mezhep çerçevesinde değerlendirmeye sevk etmiştir.

⁵² Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2: 25.

⁵³ Şeybânî, Muhammed b. Hasan b. Ferkad, *el-Asl*, tsh. Ebû'l-Vefâ Afgânî (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1410/1990), 1: 365; Merginânî, Ebû'l-Hasan Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübeddî*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir, Hâfız Aşûr Hâfız (Kahire: Dâru's-selâm, 2000), 1: 219.

⁵⁴ Nûh, 71/10-11: *اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّاراً يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَاراً*

⁵⁵ Şeybânî, *el-Hüccet*, 1: 335.

⁵⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-sandî*, 1: 282.

⁵⁷ Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, 2: 217.

Musannıfın Hanefî geleneğine bağlılığı yanında hadisle olan ıstıgalı Muhaddislerle Hanefîlerin tartıştığı bazı kadim fikhî meselelerde semeresini ortaya koymuştur. Özellikle hadisçilerin ve diğır üç mezhebin ittifak ettiğı konularda Hanefî Mezhebi'nin müftâ bih görüşüne muhalif olarak “Kâmette Bazı Lafızların Tek veya Çift Okunması”, “Rükûa Giderken ve Rükûdan Doğrulurken Ellerin Kaldırılması (Ref'u'l-yedeyn)”, “Yağmur Duası (İstiskâ) Namazı” gibi selef ve halef ulemanın ihtilaf ettiğı meşhur fikhî meseleler hususunda çoğunluğun meylettiğı görüşleri tercih ettiğı tespit edilmiştir. Davudoğlu'nun muamelata dair herhangi bir tercihinin olup olmadığı konusu ise mezkûr eser çerçevesinde tespit edilememiştir.

Musannıfın bu tavrı ayrıca “Bir âlimin bir mezhebe bağılı olması onun bazı fûru meselelerde diğır mezhep görüşlerini enine boyuna araştırıp içlerinden yaşadığı dönemin şartlarına en uygun olan içtihadı tercih etmesinin, onu kendi mezhebine bağılı kalmaktan alıkoymayacağı.” gerçeğini yeniden hatırlatmaktadır.

Kaynakça

ALİ EL-KÂRÎ, Ebü'l-Hasen Nuruddîn Ali b. Sultan Muhammed. *Fethü bâbi'l-inâye bi şerhi'n-Nukâye*. nşr. Muhammed Nizâr Temîm. Heysem Nizâr Temîm. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1418/1997.

AYNÎ, Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ. *Umdetü'l-kârî şerhu Sabîhi'l-Buhârî*. Kahire: İdâretü't-tibâ'ati'l-müniriyye, ts.

----- *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. tsh. Muhammed Ömer. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 1400/1980. Cambazov, İsmail. *Medresetü'n-Nüvvâb: Anılar-Belgeler*. Sofya: Ahmed Davudoğlu Dostluk ve Kardeşlik Vakfı 2005.

ÇİFTÇİ, Muhammed Hüsnü, *Hanefî Mezhebinde Buhârî Rivayetlerine Ters Düşen Hükmilerin Tablîli (Namaz Örneği)*. Doktora tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

DAVUDOĞLU, Ahmet. *Selâmet Yolları*. İstanbul: Sönmez Neşriyat, ts.

----- *Ölüm Daba Güzeldi*. İstanbul: Mihrab Yayınları, 1970.

İBN ÂBİDİN, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-efsâr*. İstanbul: Kahraman yay., 1984.

İBN BATTAL, Ebü'l-Hasen Ali Halef b. Abdülmelik. *Şerhu Sabîhi'l-Buhârî*. göz. geç. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim. Riyad: Mektebetü'r-rüşd 1420/2000.

İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğnî*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin Türkî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Kahire: Hicr li't-tibâa ve'n-neşr, 1992.

İBN RÜŞD (el-Hafîd), Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidayetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kahire: Dâru's-selâm, 2006.

İBNÜ'D-DEHHÂN, Ebû Şucâ' Fahreddîn Muhammed b. Ali b. Suayb, *Takvîmü'n-nazar fî mesâilî bilâfiyye zâi'a fî nübezi mezhebiyye en-nâfi'a*. thk. Eymen Nasreddîn el-Ezherî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2001/1421.

HATİBOĞLU, İbrahim. *"Medresetü'n-Nüvvâb"*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları, 2003. 28: 344-346

İHSANOĞLU, Ekmeleddîn. *Bulgaristan'da Türk-İslam Eğitim ve Kültür Müesseseleri ve Medresetü'n-Nüvvâb*. İstanbul: İSAR, 1993.

KÂSÂNÎ, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'ü's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâi'*. thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-küttâbi'l-Arabî, 1982.

KESKİOĞLU, Osman. *Bulgaristan'da Türkler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. 1985.

MÂVERDÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvî'l-kebîr Şerhu Muhtasari'l-Müzenî*. thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1994/1414.

MUSÂ B. ALÎ b. Muhammed el-Emîr. *Câbir b. Abdillâh ve fıkhuh*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000.

MERĞİNÂNÎ, Ebü'l-Hasan Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedâ*. thk. Muhammed Muhammed Tâmir. Hâfız Aşûr Hâfız. Kahire: Dâru's-selâm, 2000.

MÜBÂREKFURÎ, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdürrahîm. *Tuhfetü'l-abvezî*. Kahire: Dâru'l-hadîs, 2001.

NEVEVÎ, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mübezzeb*. Beyrut: Dâru'l-fıkr, ts.

ENGİN, Nihat. "Ahmet Davudoğlu". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları, 1994. 9: 52-53.

SERAHSÎ Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*, Çağrı Yay., İstanbul: 1982-1983.

ŞEYBÂNÎ, Muhammed b. Hasan b. Ferkad. *el-Asl* tsh. Ebü'l-Vefâ Afgânî. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1410/1990.

TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâmet el-Ezdî. *Mubtasaru İhtilâfî'l-ulemâ*. thk. Abdullâh Nezîr Ahmed. Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1416/1995.

TOPALOĞLU, Aydın. *Nüvvâb Okulu'nun ve Mensuplarından Ahmed Hasan Davudoğlu'nun Bulgaristan'daki İslâm Kültürüne Katkıları*. Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyum Tebliğleri. Sofya, 21-23 Nisan 2000.